

Franckesche Stiftungen zu Halle

**Joh. Henrici Hottingeri Henr. ex Henr. Nep. S. Theologiæ &
Antiquitat. Jud. Acad. Marburg. Prof. Ord. Typus Doctrinæ
Christianæ In Usus Institutionis ...**

Hottinger, Johann Heinrich

Francofurti ad Moenum, Anno MDCCXIV.

VD18 12542598

Caput XV. De Legibus Fidem Et Mores Spectantibus Sub Oeconomia Mosaica.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions please contact the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha53-1-216057

Dein ex illustri vaticinio Jer. XXXI, 31--35. Insuper ex Hebr. c. VIII, 6--f. Tandem ex facto. Quando enim Deus Dispensationem hanc morte Christi *jure* sublatam ministerio Apostolorum sufficienter docuerat, neque institutioni plures credere volebant, Templum terramque Canaan, in quibus sedes, perdidit ac perpetuo anathemate percussit.

CAPUT XV.

De

LEGIBUS FIDEM ET MORES SPECTAN- TIBUS SUB OECONOMIA MOSAICA.

Eduardus.

EX variis generis Legibus per Mo-
sen latis, et spectan-
de hoc capite ve-
niunt, quæ fidem &
mores continent. §.
I. II. III. IV.

Quæ fidem spectant,
præcipue tantum
ut in compendio si-

stuntur, veluti quod
Deus sit, isque unus
essentiâ, pluralis
personis, spiritualis
naturæ, fons om-
nium bonorum, gra-
tiosus, sanctus, ju-
stus, qui Prophe-
tam M. missurus. §.
V.

Sed

*Sed morales prolixè
deducuntur, qua-
rum primò ostendi-
tur diſconvenientia
à Legibus Ceremo-
nialibus & Forenſi-
bus. §. VI.*

*Tum traditur ratio,
quare, quamvis na-
turà notæ ſint, eas
chartis manſuris
committi voluerit
Deus. §. VII.*

*Postea indicatur, eas
tum in Decalogo,
tum etiam in reli-
quis V. Teſtamenti
libris memorari. §.
VIII.*

*Decalogus conſtat ex
X. præceptis, quo-
rum IV. priora of-
ficia erga Deum,
VI. poſteriora offi-
cia erga proximum
præſcribunt. §. IX.
Ejus leges quasvis a-
lias in quatuor par-
tibus ſuperant. §. X.
Oſto dantur regulæ*

*Decalogum clarè in-
telligendi. §. XI.*

*Proemium continet
cultus & objectum
& rationem. §. XII.*

*Ordine nunc recensen-
tur decem præce-
pta, quorum pri-
mum reliquis rectè
præmitti, rationi-
bus probatur. XIII.*

*Oſtenditurque, præci-
pere ſufficientem a-
gnitionem omnem-
que cultum Dei. §.
XIV.*

*Præcepti fundamen-
tum eſt partim per-
fectio divina, par-
tim natura hominis
§. XV.*

*Præcepto ſecundo ve-
tatur falſus Deum
colendi modus. §.
XVI.*

*Qualis tum inter gen-
tes obtinebat. XVII.*

*Simul vetabatur om-
nis alius poſteriori
tempore ortus ima-
ginum*

ginum sive veri
Dei sive creatura-
rum in cultu reli-
gioso usus. §. XVIII.

Objectio solvitur. XIX.
Præscribitur verò ve-
rus spiritualis Deum
colendi modus. XX.

Præcepti tertii ne-
xu cum antece-
dentibus indicato.
§. XXI.

Explicatur, tum quid
intelligatur NOMI-
NE JEHOVA,
scil. omne id, quò
Deus nobis innotē-
scit. Tum quomodo
illud in vanum su-
matur. §. XXII.

Modi notabiliores sub-
jiciuntur. §. XXIII.

Mandatur vi oppositi
sanctificatio Nomi-
nis Divini, quæ
mente, gestibus, ser-
mone, opere peragi-
tur. §. XXIV.

Ad Sanctificationem
hoc præcepto man-

datam refertur ju-
ramentum, cujus
natura describitur.
§. XXV.

Ostenditurque quòd
licitum sit sub omni
tempore. §. XXVI.

Putat si ritè dicitur.

tum verò rectè dici-
tur, si juramentum
non nisi in nomine
Dei præstatur: Si
dein causa juramen-
ti est: Si præterea
tempus juramenti
naturam pensitandi
datur: Si denique
perspectum illud,
propter quod jura-
mentum profertur:
Si tandem jurans lo-
quitur ex integro
animo. §. XXVII.

Præcepto quartotem-
pus solennis cultus
describitur. XXVIII.

Quod septimus dies
jam à creatione ce-
lebratus, sub Mose
novis

Spektan
novis circ
definitus.

figura Chris
in hoc præ
quid mor
quid cer
§. XXXI.

Morale, quò
tempus si
tione cult
dandum si
ceremoniale
quod spec
septimus
debuerit.

Eni ratione
ris mutar
§. XXXIV.

Am sub N. T
mutabatu
vertebatur
primun.

Sanctificatio
in duobus
bat, in int
laboris ser
que cult
morie ob
XXVI.

novis

novis circumstantiis definitus. §. XXIX.

Figura Christi. XXX.

In hoc præcepto ali-
quid morale, ali-
quid ceremoniale.
§. XXXI.

Morale, quòd aliquod
tempus sine distra-
ctione cultui divino
dandum sit. XXXII.

Ceremoniale verò,
quòd speciatim dies
septimus sacer esse
debuerit. §. XXXIII.

Hinc ratione postero-
ris mutari poterat.
§. XXXIV.

Imò sub N. Testamento
mutabatur & con-
vertebatur in diem
primum. §. XXXV.

Sanctificatio Sabbathi
in duobus consiste-
bat, in intermissione
laboris servilis, at-
que cultu divino
varie obeundo. §.
XXXVI.

Eadem sub N. Testa-
mento requiritur.
§. XXXVII,

Hactenus præcepta re-
spiciebant officia er-
ga Deum. Sequen-
tia proximum, qui
Deo semper postpo-
nendus. §. XXXVIII.

Inter proximum emi-
nent parentes, qua-
re de honore ipso-
rum Præceptum
quintum latum. §.
XXXIX.

Intelliguntur autem
Parentum nomine
& progenitores, &
omnes alii, qui si-
milia officia & bene-
ficia nobis præstant.
§. XL.

Honor iis debitus ex
corde profluere, se-
que per gestus, ver-
ba, maxime actua-
lem Obedientiam
probare debet. XLI.

Ipsi quoque Parentes
& qui Parentum
loco

loco filii officia debent. §. XLII.

Nexu ostenso. §. XLIII.

Docetur generali homicidii nomine. §. XLIV.

Vetari homicidium proximi. §. XLV.

Et ἀνομιαν. §. XLVI.

Nec actuale & externum tantum, sed etiam internum, potentiale, quodq; ad actuale ducit. XLVII.

Contra hoc Præceptum non peccant (1.) Magistratus, qui homines scelerum morte dignorum reos neci tradunt, §. XLVIII.

Vel quando bella legitima ducunt. XLIX.

Quorum notæ adferuntur. §. L.

(2.) *Dein qui violentum aggressorem ad propriæ vitæ consulendum occidunt.* §. LI.

(3.) *Tandem qui vel sibi vel aliis præter intentionem vitam adimunt.* §. LII.

Ex opposito mandatur φιλανθρωπία, humilitas, patientia, placabilitas, auxilium proximo ferendum. §. LIII.

Sequitur præceptum septimum, ubi ἡν generaliter sumendum. §. LIV.

Vetatur quippe adulterium externum, §. LV.

Internum. §. LVI.

Omne id, quod occasionem & materiam adulterii præbet. §. LVII.

Cujus species nonnullæ traduntur. §. LVIII.

Speciatim huc pertinet scortatio. §. LIX.

Ex adverso præcipitur cordis mundities, sermo castus, gestus verecundus,
opus

opus sanctum. §.
LX.

Et probatur conjugium
secundum leges rite
institutum. §. LXI.

Quod legitimum, si ju-
sta sanguinis distan-
tia observatur: Si
adeſt consensus ſpon-
ſi & ſponſe: Conſen-
ſus quoque Paren-
tum: Si deniq; neu-
ter contrahentium

alii fide conjugali
conjunctus, unde

Polygamia illicita
conſtat. LXII, LXIII.

Qui verò ſibi invicem
fide conjugali con-
juncti ſunt, officia

ſibi debent. §. LXIV.

Quæ vel communia. §.
LXV.

Vel ſpecialia mariti er-
ga uxorem, aut u-
xoris erga maritum

§. LXVI

Atque hoc Conjugii
vinculum indiſſolu-
bile, niſi intercedat

adulterium. LXVII.

Præcepto octavo voce

דברים intelligendæ
ſunt omnes injuſti-
tiæ ſpecies. §. LXVIII.

Quæ conſiderantur
vel ratione bono-
rum. §. LXIX. LXX.

Pro quorum diverſo
intuitu varium fur-
tum, & hinc varia

pænæ. §. LXXI.

Vel ratione modi.
§. LXXII.

Veluti quæ vi LXXIII.
Dolo §. LXXIV.

Clam aguntur. LXXV.
Vel ratione perſona-

rum, à quibus fur-
tum committitur.
§. LXXVI.

Uti ſunt divites. §.
LXXVII.

Pauperes. LXXVIII.

Hoc furti interdiktum
præſupponit domi-
nium, quod deſcri-

bitur. §. LXXIX.

Cujus ortus à Deo. §.
LXXX.

T

Qui

Qui hominem Dominum terræ constituit. §. LXXXI.

Voluitque ut omnes homines unâ absque querela rebus creatis fruerentur, quod quoque obtinisset in statu integritatis §. LXXXII.

Sed peccatum dominium magis proprium fecit. LXXXIII.

Cujus proprietas probatur. §. LXXXIV.

Speciesque proprietatis subjiciuntur. §. LXXXV.

Speciatim mercatura licita adstruitur. §. LXXXVI.

Cujus Characteres notantur. §. LXXXVII.

Præterea usura moderata. §. LXXXVIII.

Præcepto nono prohibetur omne testimonium falsum adversus quemcunque dictum. §. LXXXIX.

Sive publice coram

Magistratu, sive privatim. XC.

Recensentur varii modi falsi testimonii. §. XCI.

Variae personæ, quæ illud perhibere solent, uti partes litigantes, delatores, testes, advocati, judices, XCII.

Item illi, qui in discursibus suis famam proximi lædunt. §. XCIII.

Aut de eo temerè judicant. XCIV.

Turpitudine testimonii falsi monstratur. §. XCV.

Classi falforum testium non annumerandi illi sunt, qui de insigni peccatore vera narrant. XCVI.

Ad interdictum præcepti noni pertinet non solum mendacium perniciosum, sed etiam jocosum

& of-

Specian
& officio
§. XCVIII.
Vi appo
datur
§. XCIX.
In semper
dam, max
do nomen
rendum.
Um tamen
que dicen
riculum c
ne necess
palanda e
recepto de
rato. CII.
Sanctificen
duratur
in spec
vel mala.
Males, de qu
mo, gradu
tur. CIV.
Quæta ejus
sunt. CV.
Præceptum
nale præ
bus, san
& quodpi
dicem om

& officiosum. XCVII.

§. XCVIII.

*Vi oppositionis man-
datur veracitas.*

§. XCIX.

*Cui semper studen-
dum, maximè quan-
do nomen Dei prohi-
tendum. C.*

*Non tamen veritas
quæ dicentem in pe-
riculum conjicit, si-
ne necessitate pro-
palanda est. CI.*

*Præcepto decimo nar-
rato. CII.*

*Concupiscentia confi-
deratur in genere
& in specie, ut bona
vel mala. CIII.*

*Male, de qua hic ser-
mo, gradus referun-
tur. CIV.*

*Objecta ejus innumera
sunt. CV.*

*Præceptum hoc gene-
rale præ superiori-
bus, sanctissimum,
& quod primam ra-
dicem omnium pec-*

*catorum resecat,
monstratur. CVI.*

*Concupiscentiæ oppo-
sita virtus, quæ
hic præcipitur, est
abnegatio sui ipsius
& animus sorte sua
contentus. CVII.*

*Exposito Decalogo do-
cetur summa ejus
amor Dei & proxi-
mi. CVIII.*

*Tum indagatur amoris
Dei natura & Origo
CIX.*

*Gradus intensissimus.
CX.*

*Cujus signa perhiben-
tur. CXI.*

*Indagatur quoque na-
tura amoris proxi-
mi. CXII.*

*Qui intra cordis pene-
tralia non subsistit,
sed se largâ mensurâ
per actiones exter-
nas effundit. CXIII.*

*Et proximo id offici-
um præstat, quod
ipsi utile. CXIV.*

T 2

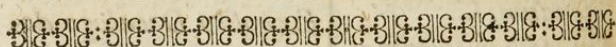
Tum

*Tum rectè se habet,
quando similis amo-
ri, quò quis seipsum
aut Christus fideles
vel Deus creaturas
diligit. CXV.*

*Proximus verò, cui
amorem debemus,*

*est omnis homo, et
iam inimicus. CXVI.
Quamvis non eodem
gradu omnes dili-
gendi. CXVII.*

*Ultimò Decalogi usus
sub N. T. ostenditur.
CXVIII.*

§. I.

DE quibus superiori capite §. IX. XVII-XX.
in genere diximus (scilicet quòd Deus
Ecclesiæ sub hac Oeconomia viventi leges, quæ
fidem, mores, Ceremonias, forum spectant,
præceperit) ea spcciatim hoc & duobus se-
quentibus capitibus pertractanda erunt.

II. *Judei communiter in universum
DCXIII. Præcepta Legis Mosaicæ computant,
Tract. מכות Exc. Gem. c. III. דרש ר' שמלי תריג
מצות נאמרו למשה בסיני שס' לאון כמנן ימות
החמה רמ' עשה כנגד איבריו של אדם* Ex Coc-
ceji interpretatione. *R. Samlæi hæc est obser-
vatio: DCXIII. præcepta dicta sunt Mosi in
monte Sinai. CCCLXV. prohibentia pro nu-
mero dierum anni solaris. CCXLVIII. juben-
tia pro numero membrorum hominis. Singu-
lorum epitomen dedit Rev. Leydeckerus in
Rep. Hebr. l. V. c. X.*

III. *Cuncta commodè ad quatuor Classes
redu-*

reduci possunt. Quarum prima tradit præcepta, quæ notitiam de Deo continent. Altera mores perpetuæ observantiæ. Tertia Cere-
monias. Quarta Jura Civilia complectitur. Fit tamen subinde, ut unum aliquod ad duas Classes respiciat.

IV. *Quod attinet præcepta, quæ ad no-
titiam Dei pertinent, pauca illa sunt.* Nam Deus maximè delectatur accurata obedientia populi sui, non curiosa essentia & Majestatis divinae scrutatione. Et quæ de se revelavit, ita revelavit, ut vim pietatis in animis relinquerent.

V. *Ad hanc Classẽ referenda sunt, quæ le-
guntur* Exod. XX, 2. *Ego Jehova Deus tuus, qui eduxi te à terra Ægyptiorum: Non erunt tibi Dii alii præter faciem meam.* Deut. VI, 4. *Audi Israël, Jehova Deus noster Jehova unus.* cf. Exod. XX, 5. 6. XXIII, 20. 21. XXXIV, 6. 7. Num. VI, 24. 25. 26. Deut. IV, 15. Ex his aliisque locis noverant Israëlita (a) Deum existere. (b) Eundem unum. (c) Plures tamen Personas esse, quibus divina Essentia, nomina, actiones, honor competunt. (d) Deum non esse similem ulli creaturæ, aut oculis hominum cerni, sed Spiritum (e) à quo alia quævis vitam suam habent. (f) Israëlitas in specie non solum communia sed singularia beneficia illi unicè debere. (g) Eundem gratiosum erga obediẽtes, sed justum sanctumque vindicem

erga inobedientes. (h) Fore ut aliquando Prophetæ Moſi par, imò illo major, excitandus ſit. Idem ſub varia ~~ſpecie~~, pluribus ſignis, quæ perſonam determinabant, cognoscendus proponebatur, ſed inſtituti ratio non permittit, ut in his deducendis prolixi ſimus. Præcipua capita attigiffe ſufficit.

VI. *Progredimur ad alteram Claſſem ſive Præcepta moralia, quibus præſcribuntur officia erga Deum & proximum præſtanda.* Hæc à Ceremonialibus & Forenſibus in his maximè differunt, quòd in natura & ſanctitate Dei fundata omnem hominem omni tempore & loco obligent.

VII. *Jam quidem naturâ nota ſunt,* Rom. II, 14. 15. quoniam verò homines carnales *φιλαυτίας* vitio affecti ſunt, ſolent illi lucem, quæ in cordibus ſplendet, variè obſcurare, adverſus eam excipere. Atque hæc ratio, quare *Deus*, quod naturâ cordi inſcribit, *in uſum populi ſui tabulis, chartis partim ipſe inſcripſerit, partim inſcribi curaverit.* Hoc quippe modo voluntas Dei diſertis verbis exprimitur, ſeductioni, exceptionibus anſa magis præſcinditur.

VIII. *Horum officiorum ſumnam Deus nervoſâ brevitate, pulcherrimo ordine in Decalogo exhibuit. Quæ ipſa per Moſen cate- rosque Prophetas iteratò inculcari, conſirmari, illuſtrari, deduci &c. juſſit.*

IX. Et

IX. *Et quod Decalogum attinet, constat ille ex decem Præceptis* Exod. XXXIV, 28. (unde etiam nomen habet) quorum quatuor priora officia erga Deum, posteriora verò, quæ proximo debemus, tradunt, illa probabiliter uni, hæc alteri tabulæ inscribebantur. Cum iis, qui aliam divisionem malunt, non multum litigabimus. Nec Deus delectatur accurata divisione sed observatione. Modo nihil, quod Legislator præcepit, omittatur.

X. *Habet Decalogus præ reliquis legibus,* quod (1.) illum ipse Deus altâ voce pluribus Majestatis Divinæ symbolis elocutus fuerit. (2.) Dein quod ejus pronuntiationem totus Israël ingenti consternatione audiverit. (3.) Insuper quod eum Deus & quidem geminâ vice tabulis lapideis, (quarum priores pretiosiores erant) digito suo inscripserit. (4.) Tandem quod intra arcam asservatus fuerit.

XI. *Cæterum ad illum clarius intelligendum sequentia notasse iuvabit.* 1. Spiritualis est, sive non solum externas hominis actiones sed simul internas obligat, Matth. V, 28. 2. Dein plus præceptis & interdictis inest, quàm verbis exprimitur. Sapientissimus Legislator mandatorum copia Israëlitas onerare noluit, ut ipsi studiosi *φρονήσεις τῶν δικαίων* agnoscant unâ specie prohibitâ prohiberi alias omnes, quæ ad idem genus spectant, Matth. cap. V. 21. 22. 3. Insuper sub præceptis interdicta

& sub interdictis præcepta comprehenduntur. 4. Præterea *negativè* potius quàm *affirmativè* proponitur, ut & de corruptione nostra moneamur & fortius obstringamur ad obedientiam. 5. Hinc quoque ad singulos Honora &c. dirigitur, ne quispiam, cujus sexus, conditionis, ætatis est, se eximat. 6. Nec non *in futuro*, mandans constans obsequium. 7. Tandem tenendum hunc in eo ordinem teneri, ut primò officia erga Deum, tum quæ proximo debemus, præscribat, quò doceamur omnium primò Deo obediendum esse. 8. Ultimò notandum leges Decalogi, si Sabbathum septima die celebrandum exceperis, in natura Dei fundatas esse atque dispensationem quamvis respuere.

XII. *In Decalogo distinctè notandum occurrit Præmium: Dein Præcepta.* Præmium his verbis continetur: *Ego Jehova Deus, qui eduxi te è terra Ægyptiorum, è domo servorum.* Præterquam quod verum Deum cognoscendum tradit, continet quoque gravissimas rationes, ex quarum pensitatione Israëlita obedientiam omnibus præceptis (nam ad omnia spectat) debent.

XIII. *Præcepta sunt decem. Ex his primum: Non erunt tibi Dii alii coram facie mea.* Quia verus cultus præstari nequit, si quis falsum Numen colit, ideo id omnium primò veratur. Atque hoc necessarium, quoniam illo

illo tempore idololatria passim grassabatur, nec grassabatur tantum inter vicinas gentes, verum ipsi Israëlita crassum hunc errorem jam in Ægypto imbibant.

XIV. *Eo ipso præcipitur, ut solus Jehova Israelitarum Deus sit, sive habeatur, quod etiam ex antecedentibus constat. Comprehendit autem hoc præceptum præter sufficientem agnitionem Dei, perfectionum, virtutum, operum, omnem cultum, qui Deo debetur. Sacrae Literæ variè eum exprimunt, veluti diligere, Deut. VI, 4. 5. Timere, 1. Chron. XX, 20. Obedire, 1. Sam. XV, 22. Humiliter cum Deo incedere, Mich. VI, 8.*

XV. *Horum officiorum fundamentum est summa Dei bonitas, excellentia, Majestas, veracitas, jus, quod in creaturam habet ob creationem, conservationem, redemptionem; Etiam status hominis in se summe indigus & dependens.*

XVI. *At non solum vult Deus, ut tanquam Numen colatur sed insuper decenti modo, quare falsum additis gravissimis rationibus præcepto secundo proscribit: Non facies tibi sculptile & ullam imaginem eorum, quae in cælis desuper & quae in terra deorsum & quae in aquis infraterram. Non incurvabis te coram illis & non servies illis, quoniam ego Jehova Deus tuus, fortis Zelotes visitans peccata Patrum in filiis ad tertiam & quartam genera-*

tionem scil. iis, qui me odio prosequuntur: sed facio misericordiam mille, qui me diligunt, & praecepta mea custodiunt.

XVII. Nempe Gentiles tum temporis imagines, maximè dolatas rerum *caelestium*, Solis, Lunæ, stellarum, Deut. IV, 19. Amos, V, 25. *terrestrium*, veluti hominum utriusque sexûs, animalium quadrupedum, humi repentium, Deut. IV, 16. 17. 18. Rom. I, 23. *aquaticorum* piscium *formasse*, coram iis *procubuisse*, aut aliud reverentiæ signum dedisse, præterea iis *cultum*, veluti precando, sacrificia offerendo, suffiendo, consultando, templa extruendo &c. *praestitisse videntur*. Quare necesse habebat Deus imagines, earumque usum populo Israël prohibere, ne hic aliàs ad Idololatriam pronus in eam incidat.

XVIII. Atque hic est ex circumstantiis primus interdicti scopus. Attamen idem vetat omnem alium quocunque tempore & loco imaginum sive veri Dei sive creaturarum in cultu religioso usum: Quippe (1.) talis quoque verbis *praecepti secundi* refragatur. Dein (2.) nemo unquam vidit Dei imaginem, ne quidem quando in Horeb externo symbolo præsentiam suam testatus est, Deut. IV, 15. 16. Nec (3.) sub alia re visibili. Es. XL, 18. materia aurea, argentea, lapidea referri potest Act. XVII, 29. (4.) Talis enim repræsentatio cedit

in

in ignominiam Dei, viles de Deo excitat cogitationes atque ita in errorem inducit.

XIX. *Nec juvat dicere nullam imaginibus tribui Divinitatem aut honorem divinum; referri verò mente ad ipſum Deum.* Nam nequidem Gentiles cenſendi ſunt & ipsi imagini adjudicaſſe. Et Iſraëlitæ ſub vitulo coluerunt Deum verum. Nihilominus & illi & hi Idololatræ arguuntur, in quos Deus graviffimè animadvertit, Rom. I. Exod. XXXII. Experientia quoque, quod nequidem Adverſarii diffitebuntur, conſtat plebem indoctam in ſtatu ſubſiſtere, nec altius mentem attollere. Unde elucet imagines non eſſe rudium informatores ſed ſeductores. Certius & magis tutum inſtitutionis medium Deus ſub utroque Teſtamento ordinavit, hoc verò improbavit.

XX. *Rejctò falſò Deum ſub imaginibus colendi modò verus, qui inculcatur, is eſt, quò Deus ut ſpiritus omniſcius, omni præſens in ſpiritu colitur.* Ubi-
cunque verus cultor eſt, vel mente tantum, vel mente & corpore, ore, geſtu Deum adorat, genua flectit, proſternit ſe, preces coram illo fundit. Unde Ma-
monidi ſervitium eſt precatio ad Deum fuſa.
תפלה c. I. עבודה זו היא תפלה

XXI. *Sequitur tertium Praeceptum unà cum ſerjâ comminatione: Non ſumes nomen Je-
hova Dei tui in vanum, quia non innocen-
tem habebit Jehova (eum), qui ſumſerit
nomen*

nomen ejus in vanum. Non solum verus Deus cognoscendus, spirituali modo colendus est, sed & profunda veneratione nomen ejus sumendum.

XXII. *Nomen Jehovae omne id est, quod nobis innotescit.* Malach. I, 11. Act. IX, 15. sive nomen strictè sic dictum, sive proprietates divina, verbum aut factum divinum sit. Cuncta hæc Dei sunt nomen adeoque ejus & nominum eadem ratio. Hoc *nomen Dei non est sumendum* vel in animo tantum vel ore simul, Exod. cap. XXIII. v. 1. **לשון** *in vanum*, quod facit is, qui absque reverentiâ cogitat de Deo aut qui non perpendit, num elocutio **לשון** adferat ef. Ps. CXV. 11. vel qui illud falsò usurpat mentiendo Deum sibi aliquid revelasse, Ezech. XIII, 6. aut transferendo illud in Idolum, unde **לשון** sumitur aliquando pro *mendacio*, cf. Exod. XX, 13. cum Deut. V, 20.

XXIII. Plurimi alii casus sunt, in quibus interdictum hoc generalibus verbis conceptum violatur. Notabiliores sunt blasphemia, perjurium, juramentum temerarium, vanum, voti nuncupati violatio, impia vita illorum, qui in nomen Patris, Filii & Spiritus S. baptizati Matth. XXVIII, 19. Rom. II, 24. Jac. II, 7.

XXIV. *Virtute oppositionis ergo præcipitur Sanctificatio Nominis Divini.* Atque hæc peragitur primo mente, quæ Gloriam & Ma-

gesta-

Speſtantibus ſ
ſtatem Dei, pen
ſorum divinatorum
ſummetu intuetur
ſervitio Div
de Deo vener
ſus declarat ge
ſus ſapius, nunq
ſeque quoque cum
ſalia loquitur, ali
ſtat. Zelo ardet
ſtur, **לשון** *in vanum*
ſe Religionis & p
ſheritatibus, ipſa
ſcipitur, adeo
ſetur *nomen Dei*.
XXV. Ad ſancti
ſte referetur Jura
ſonatio Dei, qu
ſuſſis appell
ſſimus, negan
ſone clauſum ten
ſedationis, cum
XXVI. Nam li
ſ N. T. ad decide
ſ Deut. VI, 13.
ſtitutum, ſi non
ſum ſumeretur.
ſeate inelyti, Ab
ſ. Etiam in N. T.
ſmes ſancti, velu

jestatem Dei, perfectionum, verborum, factorum divinatorum ingenti cum humilitate, filiali metu intuetur, admiratur, attollit, seque totum servitio Divino destinat. Tum internam hanc de Deo venerationem signis externis religiosus declarat *gestibus, sermone, opere*. De Deo sapius, nunquam tamen sine reverentia, magna quoque cum voluptate ex cordis abundantia loquitur, alios ad dulce hoc colloquium invitat. Zelo ardet, quando nomen Dei profanatur, καλὴν ἀναστροφὴν inter quosvis, etiam hostes vera Religionis & pietatis, ducit nec præmiis nec adversitatibus, ipsa morte ab officio hoc se abducipatitur, adeoque totus in eo, ut *sanctificetur nomen Dei*.

XXV. Ad sanctificationem Nominis Divini rectè refertur Juramentum, quod est *religiosa invocatio Dei, quæ is, tanquam cordium scrutator, testis appellatur de eo, quod coram alio affirmamus, negamus & vindex, si aliud in corde clausum tenemus, ad omne dubium eximendum iis, cum quibus nobis res est*.

XXVI. Nam licitum est 1. Ceu quod olim in V. T. ad decidendum controversias institutum Deut. VI, 13. Exod. XXII, 10. Non certè institutum, si nomen Domini in juramento in vanum sumeretur. 2. Hinc illud dixerunt Viri pietate inclyti, Abrahamus, Jacobus, tot alii. 3. Etiam in N. T. Angeli Apoc. XI, 5. 6. homines sancti, veluti Paulus, jurasse leguntur, Rom.

302 Cap. XV. De Legibus Fidem & Mores
 Rom. I, 9. Phil. I, 8. 1. Theff. II, 5. 2. Cor. I,
 23. 1. Theff. V, 27. Rom. IX. I. 4. Et quæ ra-
 tio juramenti ad controversias finiendum olim,
 ea hodiernum Hebr. VI, 16. 5. Tandem ritè
 jurans sanctificat Deum ceu cui omnipræsentiæ,
 omniscientiæ, justitiæ, sanctitatis aliarumque
 perfectionum gloriam attribuit. Nec obstat
 Matth. V, 34. &c. Vetantur ibi temeraria ju-
 ramenta, formulæ jurandi pravæ, sicuti ex cir-
 cumstantiis elucet atque aliunde ex Historia no-
 tum est.

XXVII. *Licitum quavis juramentum, si
 ritè dicitur, magna tamen prudentia & pi-
 tate circa id opus.* Detestandus abusus, qui
 corruptis his temporibus obtinet, meritò
 Magistratus cautos sollicitosque reddere de-
 beret. *Sequentes verò regulas observasse
 juvabit.* Primò jurandum unicè est in nomi-
 ne Dei, non creaturæ cujusdam, in quam non
 cadunt requisita, quæ cadunt in illum, in cujus
 nomine jurandum. *Dein* res gravis & magni
 momenti sit oportet, propter quam imponitur
 juramentum. *Præterea* juranti tempus dan-
 dum ad naturam juramenti perpendendum
 aut cum inscius, non prius admittendus est
 quàm rectè instructus de juramento. *Insuper*
 requiritur ut perspectum id sit, propter quod
 juramentum pronuntiatur. *Tandem* juranti
 loquendum est ut coram Deo, plenè, planè,
 verè. Nihil reticendum, nihil addendum.

XXVIII.

Spectantibus
 XXVIII. Succ
 tempus cultus so
 Sabati, ut san
 & facis opus tuu
 Deo tuo. Non
 tua, servus tuus
 nam profelytus tuus,
 ledus condidit celos
 & quærit die septi
 Sabati & sanctific
 Gen. I, 12-16.
 XXIX. Superius
 cum septimum mox a
 tuus fuisse. Tem
 la voluntatem reno
 describere, quod
 enim hoc av
 gnum accurat
 citæ, quippe pe
 tem tollendu
 stellæ, non N
 XXX. Quemadm
 ius jures, ita ordin
 Exod. XX
 Coloss. II, 16, 1
 XXXI. Circa tem
 quid sunt scil. temp
 tranquilla me
 ditionis dandum.
 omni ab ipse nullo lab
 veritæ est. Posterius
 XXXII. Quod

XXVIII. *Succedit Præceptum quartum, tempus cultus ſolennis deſcribens. Memento diei Sabbathi, ut ſanctifices illum. Sex diebus laborabis & facies opus tuum. At dies ſeptimus eſt quies ſehovæ Deo tuo. Non facies ullum opus, tu, filius tuus, filia tua, ſervus tuus & ancilla tua, & jumentum tuum, etiam profelytus tuus, qui in portis tuis, nam ſehova ſex diebus condidit cælos & terram, mare & omnia, quæ in iis, & quievit die ſeptimo, quare benedixit ſehova diei Sabbathi & ſanctificavit illum. Exod. XX, 8--12. cf. Deut. V, 12--16.*

XXIX. *Superius c. IX. §. XXXV. jam notavimus diem ſeptimum mox à creatione ex voluntate Dei celebratum fuiſſe. Tempore Moſis conſultum videbatur Deo voluntatem renovare atque novis circumſtantiis circumſcribere, quod illa tempora poſcebant. Quoniam enim hoc ævo Idololatria ſerpebat, diem ſeptimum accuratè obſervare jubebantur Iſraëlita, quippe permultum faciebat ad hunc errorem tollendum & docendum, Solem, Lunam, ſtellas, non Numina ſed creaturas eſſe.*

XXX. *Quemadmodum autem unius rei poſſunt eſſe fines plures, ita ordinavit Deus, ut Sabbathum etiam eſſet ſignum Exod. XXXI, 13. umbra, figura quietis in Chriſto. Coloff. II, 16, 17.*

XXXI. *Circa tempus cultus duo accuratè diſtinguenda ſunt ſcil. tempus aliquod in genere conſideratum, quod tranquilla mente abſque diſtractione cultui Divino dandum. Tum ſpeciatim dies ſeptimana ſeptimus abſque ullo labore in quiete tranſigendus. Prius morale eſt. Poſterius arbitrarium typicum.*

XXXII. *Quod enim prius attinet, utique Deus*

Deus ab homine poscit cultum omnium præstantissimum. Talis verò non est, quando opera servilia tractantur atque animus distrahitur. Ex adverso is est, ubi animus vacat ab alio labore & unice Divina cogitat, agit. Dein homo non solum curare debet corpus ejusque sustentationem, sed Spiritum quoque atque id quàm fieri potest optimè, quod verò intermissionem alius laboris requirit, adeoque certum aliquod tempus huic fini destinandum. Unde omni tempore veri imò etiam falsi Cultores ferias fixerunt.

XXXIII. Alterum verò arbitrarium typicum esse constat (1.) Etenim nulla extra revelationem solida ratio dari potest, quare quies die septima agenda. (2.) Et quæ ratio loci, ea temporis quoque: Locus cultûs verò arbitrarie Joh. IV, 21. 21. (3.) Paulus umbris V. T. Sabbatha accenset, Coloss. II, 16. 17.

XXXIV. *Unde nunc fluit Præceptum IV. ex parte morale, ex alia parte arbitrarium & typicum esse.* Ratione posterioris mutari poterat, imò mutabatur adventu Christi, Coloss. II, 16. Gal. IV, 10. 11. Non item ratione prioris.

XXXV. *Quare etiam sub N. T. tempus aliquod cultui sacro destinandum erat. Conveniebant autem Apostoli die primâ, atque ea verbum divinum exponebant, Sacramento corporis & sanguinis Christi utebantur, A&.*
XX, 7.

Speſtantibus
11, 7. elemoſyna
11. quæ hinc
detur. Hoc Ap
Chriſtiani, hos
gentes, ſecuti ſunt
tempus cultui ſoler
nar ab Apoſtoli
ſtabilis dein ha
ſenti, quæ fidei C
XXXVI. Ad ſa
ſum duo pertine
ſſo operum labor
ſubſtant, non ſa
Hac in lege M
ſum, ut etiam exig
ſubſistent. Mini
ſabbatum,
ſum ſcribebat
ſum tu cultu dir
ſum, orando, le
ſum Dei depradi
ſum maximè miſer
ſum Luc. IV, 16. A
ſum 12.
XXXVII. Eade
ſum ſanctific
ſum. Nam
ſum perpetuò dur
ſum illi ſub V
ſum tantior autem

XX, 7. eleemosynas colligebant 1. Cor. XVI, 1. 2. quæ hinc *ἡμεῖς κυριακὴν dies Dominica* dicta videtur. Hoc Apostolorum exemplum primi Christiani, hos ad nostra usque tempora sequentes, secuti sunt. Et rectè. Aliquod enim tempus cultui solenni dandum erat. Hoc dabatur ab Apostolis, quos alii tutò imitantur. Notabilis dein hæc dies resurrectione Jesu Christi, quæ fidei Christianæ fundamentum.

XXXVI. *Ad sanctificationem Sabbathi moralem duo pertinent, quorum primum intermissio operum laboriosorum*, ceu quæ animum distrahunt, *non facies ullum opus* Exod. XX, 10. Hæc in lege Mosaica magno rigore poscebatur, ut etiam exiguus labor mortem promeritus fuerit. *Minimè tamen otium constituebat Sabbathum, sed illud quoad opera servilia præscribebatur, ut homo totus occupatus sit in cultu divino, privato, publico, meditando, orando, legendo, quiescendo in Deo, opera Dei deprædicando, benefaciendo proximo, maximè misero*, Lev. XXIII, 3. Act. XVI, 13. Luc. IV, 16. Act. XV, 21. Matth. XII, 10. 11. 12.

XXXVII. *Eadem, quam modò expressi, Sabbathi sanctificatio sub N. Testamento requiritur.* Nam officia hæc moralia sunt & ideo perpetuò durant. Dein Cultus N. Testamenti illo sub Vetere præstantior postulatur; Præstantior autem is sine dubio, qui totus sine

distractio ad gloriam Dei & spiritûs totalem elevationem compositus est. Verum quidem Christianos sanguine Christi in libertatem vindicatos esse, sed libertas illa probè intelligenda est. Minimè tanto pretio acquisita illa, ut nos imperfectiorem cultum præstaremus, nedum, quod vulgò tamen fieri cernimus, tempus otiaando, lautius edendo, bibendo, nitidiori vestitu corpus amiciendo &c. transigeremus. Liberi sumus ab eo, quod typicum in Sabbatho, sed tempus cultûs nostri purâ, tranquillâ mente, quantum fieri potest, impendere tenemur. Ais: Omne tempus Deo sacrum esse. Utinam esset! Quis de Christianorum vita hoc iudicium ferre potest? Ergò præstat tempus aliquod secernere atque illud integrum in servitio divino consumere.

XXXVIII. *Primò quidem Deo officia nostra debemus. Nunquam tamen illi officia ritè præstabimus, nisi simul Proximo, Matth. XXII, 39. 1. Joh. IV, 20. Quare recensitis officiis erga Deum adduntur eadem erga proximum.*

XXXIX. *Inter Proximum primum locum tenent Parentes, quare de iis primò כבד gravitatem tribue Patri tuo & Matri tue, additâ promissione, ut prolongentur dies tui super terra, quam tibi Jehova Deus tuus daturus est.*

XL. *Si, in quos honos conferendus, Patris & Matris nomine insigniuntur. Intelliguntur autem*

Spectantibus
item primo
conservationem
debemus. Tu
na, beneficia n
reli quoad corp
simul, quales
gizatus, Heri. I
entur, quando
aliquando plus
nomine insigni
Philém. 10.
len. XLI, 43. J
ducitur filii, m
VII, 6.
XLI. Honor
deus existimat
Rom. XIII, 5.
tem, penitant
tiam, commod
reuerendos, 7
Reuerentia ne
mitibus, qua
quam Deo deb
non sint, 1. Pe
edens existit,
te. Cum obe
auxilium pro
tius, discipulu
ceptor, Magist
XLI. Eo ip

autem primo Genitores nostri, quibus ortum, conservationem, curam, benedicente Deo, debemus. *Tum omnes alii, qui similia officia, beneficia nobis præstant*, quoad animam vel quoad corpus, vel quoad corpus & animam simul, quales sunt Ministri Verbi Divini, Magistratus, Heri. Parentum ergo nomen & hi merentur, quandoquidem agunt, quod Parentes & aliquando plus. Unde in Scriptura etiam hoc nomine insigniuntur Gal. IV, 19. 1. Cor. IV, 15. Philem. 10. 1. Tim. V, 1. 2. Reg. II, 12. Gen. XLI, 43. Jes. XXII, 21. XLIX, 23. & servi dicuntur *filii*, παῖδες *pueri* Gen. XV, 2. Matth. VIII, 6.

XLI. *Honor iis debitus continet præclaram de iis existimationem* ortam ex conscientia, Rom. XIII, 5. agnoscente divinam ordinationem, pensitante magnum, quod ab iis hauriunt, commodum. *Hæc se exerit per gestus verecundos, verba reverentiam testantia. Reverentia necessario poscit obedientiam* in omnibus, quæ non adversantur obedientiæ, quam Deo debemus Eph. VI, 1. licet æqua non sint, 1. Petr. II, 18. Nam qui alteri inobediens existit, eum quoque irreverenter habet. Cum obedientia conjunctum sit oportet auxilium pro circumstantiis varium, quod filius, discipulus, subditus, servus, Patri, Præceptori, Magistratui, hero ferre tenetur.

XLII. *Eo ipso autem, quia filii Parentes*

aut qui eorum loco sunt, honorare jubentur, Parentes & qui similem gloriam præ se ferunt filiis officia, quæ venerationem promerentur, vicissim debent, qualia tractare eos filiorum instar, commodum eorum quoad corpus, animam, bona promovere, defendere adversus hostes. Ex generalibus his fluunt officia mutua specialia.

XLIII. *Succedit præceptum VI. לא תרצח. Ne occidas.* Quoniam vitâ nihil pretiosius, præceptum hoc antecedit reliqua, quæ legitimam hominum propagationem, bona, famam concernunt.

XLIV. *Præcepto hoc vetatur homicidium, (רצח enim de hominum cade tantum usurpatur.)* Quia autem generalibus verbis tulit *וּמִשְׁפָּחָתָם*, docuit nos, ut illud generaliter quoque exponeremus, neque restringeremus, ubi ipse non restringit.

XLV. *Hac ratione vetatur cædes proximi sine discrimine ætatis, conditionis, sexûs.* Lex naturæ id unumquemque docet. A Deo homo vitam accepit, alius eam ipsi adimere nequit. Unde jam primis temporibus statutum, ut occideretur, qui occidit, Gen. IX, 6. Huc quoque referendum, si quis per alium mortem infert: Aut alteri negat, quod ei ad vitam ducendam absolutè necessarium: Vel non eripit præsentis periculo, a quo illum liberare valet. Aut denique si quis bellum injustum gerit, vel

vel ultrò sequitur. Quale bellum nihil nisi grande latrocinium.

XLVI. *Vetatur dein αὐτοχειρία*, quæcunque causa prætendatur. (1.) Nam præceptum sextum non habet, ne occidas proximum, sed absolute *ne occidas*. (2.) Quæ ratio mortis proximo non inferenda, eadem non sibi ipsi. Nemo dominus sui ipsius. (3.) Vel quare malum violentam quis sibi infert? An periculum? An desperatio? An peccatum? An bonum majus consequendum in causa? Nullum valet. Potius αὐτοχειρία graviter peccat adversus voluntatem, Providentiam, longanimitatem Dei, & dum malo finem facere cogitat, aggravat illud. (4.) Flagitiosi & à Deo reiecti omnes illi, qui in Scriptura ut αὐτόχειρες allegantur.

XLVII. *Vetatur* non solum homicidium externum & actuale, sed & *internum, potentiale, quodque ad actuale ducit*. Quando enim Legislato generaliter ait, *ne occidas*, rectè subintelligi potest quacunque ratione. Et qui alterum occisum cupit, in oculis Dei perinde ac si eum occidisset. Voluntas pro actione habetur. Neque enim penes illum stat, quòd alter in vivis manet, sed Deus, qui pravæ cupiditati obstaculum ponit, in causa. Prohibetur ergo (a) ira, animus vindictæ cupidus, Matth. V, 22. 1. Joh. III, 15. (b) Convitium levius, Matth. V, 22. (c) Multò magis ver-

310 Cap. XV. De Legibus Fidem & Mores
bera, vulnera vetantur. Hæc cuncta amoris
proximi non solum adversantur, sed primus
gradus, ansa, materia actualis homicidii.

XLVIII. *Excipimus primò Magistratum,
qui hominem sceleris morte digni reum neci
tradit.* (1.) Talis quippe occidendus Gen. IX,
6. Non tamen privati cujusdam voluntate:
Ergo judicio Superiorum. (2.) Unde Deus
in Republica Judaica varia supplicia capitalia
(vulgo quatuor nominant) pro variis sceleribus
instituit, exequendaque serio præcepit Lev. XX,
1-9. (3.) Eadem necessitas sub N. Testamen-
to. Malum nunc non minus exterminandum
ac olim. (4.) Unde Paulus Rom. XIII, 4. ait
potestatem supremam *gladium*, cujus in de-
collatione usus, *non frustra gestare*. Attamen
Superioribus magna sollicitudine, timore, hac
potestate utendum, ne vivere sinant illos, quos
Deus ad mortem condemnavit, interimant ve-
rò, qui leviora delicta adversus leges humanas
perpetrarunt. Habent & illi superiorem ab-
solutum Dominum vitæ & necis, cui ratio red-
denda erit.

XLIX. *Magistratus quoque bellum, si il-
lud legitimum, ducere valet.* Neque enim
bellum in se illicitum. Aliàs nullum unquam
geri præcepisset Deus. Rationes, quas modo
suprà pro jure necis Magistratui concessò alle-
gavimus, militant quoque pro jure belli legiti-
mi. Et si quis privatus violentum aggressorem
inter-

interficiendi jus potestatemque habet, habet multò magis Magistratus.

L. *Dixi autem, si bellum legitimum.* Illegitimum à latrocinio non differt, nisi quòd longè detestabilius in oculis Dei. Quale bellum est, quod suggerit cupiditas dominii, gloriæ, victoriæ, & cuius causa absque effusione sanguinis è medio tolli potuisset. *Legitimum* verò, *quò vis hostis propellitur, jura magni momenti defenduntur, & proximo ingenti injuriæ & damno affecto auxiliumque imploranti opes feruntur.* Nec sufficit ex justa causa bellum incipere, illud legitimo quoque modo continuandum, finiendum.

LI. *Dein excipimus illum, qui violentum aggressorem ad propriæ vitæ consulendum occidit.* 1. Vita, quam unicuique Creator concedidit, conservanda tam diu, quamdiu ipse eam non reposcit. Id jus nulli aggressori datum est. Qui igitur alia via manus ejus effugere nequit, adversus invasorem se defendit. 2. Exod. XXII, 2. Si fur noctu ædes perrumpens ex lege occidi poterat, non minùs latro aut hujus furfuris homo. Nec juvat dicere Legem esse V. Testamenti, quandoquidem nulla ei ratio inest, quæ solos Judæos respiciat. Cautè tamen in tali casu versandum. Abesse debet omnis pravus affectus: Omne, quod agit, agit ad vitam, quam Deus dedit, conservandum. Effugit periculum, si rima patet.

LII. *Tandem excipiendus est qui casu præter omnem intentionem vel sibi vel alii vitam adimit.* (1.) Id demum facinus est, quod quis facere cogitat, præsumit. (2.) Talem lex divina absolvit, Num. XXXV, 22. Deut. XIX, 4. Exod. XXI, 13. (3.) Atque in ejus gratiam Asyla cis & trans Jordanem ordinabantur. (4.) Homicidium casuale Deo adscribitur, Exod. XXI, 13. Valet autem de illo, qui, dum casu alterum interfecit, in re licita versabatur, non verò in re illicita.

LIII. *Ex adverso mandatur φιλαδελφία amor hominis, qui creatura Dei, caro nostra. Humilitas, quâ de nobis tenuiter judicamus. Patientia, quâ malum nobis illatum patienti animo ferimus. Placabilitas, quâ proni sumus in amicitiam redire cum eo, qui nos læsit. Auxilium proximo ferendum in eo, quò illi prodesse valemus, siue vitam in genere siue corpus siue animum speciatim concernat.*

LIV. *Septimum, quod ordine sequitur, præceptum ita sonat; לא תנאף non mœchaberis.* Vox ex usu *adulterium* notat, sed hinc non sequitur, adulterium & quidem externum solum prohibitum esse. Nam quemadmodum reliqua præcepta, uti sextum, sub una & quidem graviore specie comprehendunt reliquas, quæ ad idem genus pertinent, quæque ad graviores ducunt, ita quoque se res habet cum septimo. Quæ legis mens, saltem Christianis, clarissimè

ex

ex expositione Christi Matth. V, 28. 32. constat. Nec Moses dixit *non mæchaberis* externè, sed simpliciter *non mæchaberis*, quacunque ratione flagitium hoc perpetratur, aut etiam tanquam venenata herba plantatur, fovetur.

LV. *Prohibetur ergo adulterium externum*; siue conjugatus cum conjugata siue cœlebs cum conjugata aut conjugatus cum cœlebe siue cœlebs cum sponsa rem habeat, qualis casus adulterio conjugatorum in lege gravior habetur, Deut. XXII, 21. Hoc scelus tantæ fœditatis apud Deum, ut, qui eo impliciti sunt, mortem subire debeant.

LVI. *Prohibetur dein adulterium internum*, siue cordis, quo quis impurâ libidine alterius conjugis flagrat. Atque hoc tantò turpius est, quantò magis voluntarium & quò illud patrandi impurus majori studio occasionem quærit aut oblatam admittit, Matth. V, 28.

LVII. *Prohibetur insuper omne id, quod occasionem & materiam adulterii præbet*, Matth. V, 32. *Omnis qui dimiserit uxorem suam extra causam fornicationis, ποιεῖ αὐτὴν μοιχῆν, facit illam fornicari.*

LVIII. *Ad hanc Classẽ rectè referuntur* (a) *sermones lascivi*, impuri cordis certi indices, incitamenta turpium cogitationum in audientibus. (b) *Libri spurci*, quibus quoq; accensendi illi ex Auctoribus Classicis, qui impudicos

314 Cap. XV. De Legibus Fidem & Mores
amores referunt. (c) *Convivia & conventi-
cula libidinosorum hominum.* (d) *Speſtacula,*
(e) *Choreæ.* (f) *Imagines libidinoſæ.* (g) *Of-
cula & contrectationes minus caſtæ.* (h) *Ve-
ſtitus laſcivus,* qui partium corporis, quas
honeſtas tegere jubet, reſectiōe aliorum ocu-
los allicit atque fornicatione mentem replet,
aut ſaltem occaſionem materiamque præbet.
Qualis quidem paſſim inter Chriſtianos toleran-
dus non eſt, ſed ſupra quàm dici poteſt deteſtabi-
lis in cœtibus Sanctorum. Sanctiſſimum Numen,
quod tanta ſeveritate adulterium proſcripſit,
proſcripſit quoque omne incitamentum ad id.

LIX. *Communiter & rectè inter peccata
ſeptimi præcepti numeratur ſcortatio.* Soluti
cum ſoluta commixtio, ceu quæ cum adulterio
multum affinitatis habet, & aliquando eodem
nomine venit, Matth. V, 32. Vetita illa in lege
Moſaica, maximè in Scriptis N. Teſtamenti.
Quoniam enim Gentes vel negabant ſcortatio-
nem peccatum eſſe, vel leviffimum habebant,
tantò fortiùs ſe illi Apoſtoli oppoſuerunt, Act.
XV, 29. maximè Paulus 1. Cor. VI, 9--f. ex
cujus teſtimonio ſœdiſſimum ſcelus, quod cœlo
excludit, à Chriſto ſeparat, cum ſcorto intimè
conjungit, Spiritum S. propellit, eſt.

LX. *Dum verò ſanctus Deus adulterium
& omne, quod ad id ducit, prohibuit, ex op-
poſito præcepit cordis munditiem, ſine qua
vetito obedientia præſtari nequit, Matth. XV,*

19. Est autem cordis mundities, quâ purificatus immaculatas virtutes Dei attentè perpendit, cum Deo se in Spiritu conjungit atque eum super omnia sincerè diligit. Qui verò corde mundus, ille sermones castos, gestus verecundos, opera sancta ducit, præ se fert, agit. Corpori cibum potumque ad necessitatem non ad lasciviam porrigit. Oculos, aures coërcet ab illecebris & objecta decora offerri procurat. Conversatur cum Sanctis, piis: Lætitat libros bonos ad ædificationem in fide compositos.

LXI. *Dein probat Conjugium secundum leges ritè institutum.* Estque unius viri & femine per legitimum consensum individua conjunctio ad communionem corporum, propagationem generis humani, societatem vitæ in timore Dei ducendæ. Qualis status in se minimè malus, utpote à Deo institutus, naturâ sic ordinatâ necessarius: In statu peccati tentationum remedium & gloriam Dei variè pandit, Ecclesiamque propagat. Quando verò per accidens vitiosus redditur, id ipsi statui non tribuendum.

LXII. *Ad statum hunc rectius cognoscendum, considerata sunt ea, quæ illum antecedunt, quæ comitantur, quæque finiunt.*

LXIII. *Antecedere debent quatuor.* I. *Distance sanguinis* juxta legem Lev. XVIII. Tutius illi agunt, qui non solum à gradibus consanguinitatis nominatis abstinendum esse judi-

judicant, sed & iis, qui, licet non expressi, tamen cum prioribus eandem rationem propinquitatis habent. II. *Consensus sponsi & sponse*. Isque veri nominis sine coactione, deceptione. Absque consensu utriusque partis nullum instituitur matrimonium. Contractus enim de re levissima sine consensu contrahentium non habetur, quanto minus de re maximi momenti. Ne dicam de absurdis, quæ ex negato consensu profluerent. Boni ordinis gratiâ consensus hic coram idoneis testibus sive verbis sive scriptis declaratur. III. *Consensus quoque Parentum*, si contracturis tales sunt. (a) Quod si enim liberi Parentibus obedientiam debent κατὰ πάντα, tum etiam in conjugio ineundo. (b) Parentibus in Sacris tribuitur, quod sint causa efficiens matrimonii, Jer. XXIX, 6. 1. Cor. VII, 38. Exod. XXXIV, 16. (c) Imò, quod plus est, datur Patri potestas, consensum, votum filiae rescindendi, Exod. XXII, 16. 17. Num. XXX, 6. (d) Unde conjugia probata, veluti Isaaci, à Parentibus instituebantur Gen. XXIV. Sed improbata illa, quæ renuentibus Parentibus facta, Gen. XXVI, 34. 35. IV. *Neuter contrahentium alii fide conjugali conjunctus sit oportet*. Matrimonium adeoque inter duos tantum legitime contrahitur. (a) Adversatur alioquin primæ matrimonii institutioni, quæ sapientissima & optima, reliquorumque exemplar. (b) Quam fidem uxor marito debet, eam maritus uxori

Spectantibus
 (c) Mar
 iungentis su
 Polygamia n
 que prima
 Potius legis
 spectatum sub N.
 dicitur ad prob
 XIV. Que
 tri possunt v
 illa quæ
 al familie. F
 mor marito exh
 XIV. Officia
 (1.) Dilect
 times supera
 timore mut
 (2) Fidelitas in
 conjugum posc
 VII. 11. 1.
 dicitur in isde
 timore corporu
 rem matrimoni
 Cor. VII, 4.
 quo pertine
 Tum qua
 ut prospicere d
 multo in cultu
 debent, ut toti
 malia bene sit.

uxori. (c) Maritus & uxor ex intentione Dei conjungentis sunt *una caro* Gen. II, 24. quod in Polygamia non obtinet. (d) Nequit lex citari, quæ primam illam institutionem abrogavit. Potius legis illius vis subsequenti tempore, speciatim sub N. Testamento inde constat, quia à Christo ad probandum citatur, Matth. XIX, 5.6.

LXIV. *Quæ comitantur conjugium, refferri possunt vel ad officia communia vel specialia.* Illa quæ vel sibi invicem debent vel unâ familiæ. Hæc, quæ vel maritus uxori aut uxor marito exhibere tenetur.

LXV. *Officia communia, tum quæ sibi invicem* (1.) Dilectio specialis aliam quamvis erga homines superans, Eph. V, 28. unde confertur cum amore mutuo Christum inter & Ecclesiam. (2.) Fidelitas in observandis cunctis, quæ jura conjugum poscunt. (3.) Cohabitatio 1. Cor. VII, 10. 11. 1. Petr. III, 7. quâ easdem ædes inhabitant iisdemque cibis utuntur. (4.) Communio corporum in timore Dei secundum finem matrimonii à Creatore instituti Gen. I, 28. 1. Cor. VII, 4. (5.) Mutuum auxilium Gen. II, 20. quo pertinet speciatim usus opum legitimus. *Tum quæ unâ familiæ debent*, veluti illi prospicere de necessariis, præire liberis, famulatio in cultu divino. Verbo unâ id curare debent, ut toti domui quoad corporalia & spiritualia bene sit.

LXVI.

LXVI. *Speciatim maritus uxori debet prudens & benevolum regimen, memor quòd quidem caput uxoris, sed quòd ea unà secum caro sit.* Eph. V, 33. Coloss. III, 19. Dein honorem, utpote uxor cohaeres gratiae vitæ. 1. Petr. III, 7. Tandem victum & amictum aliaque necessaria. *At uxor marito subjectionem, reverentiam, obedientiam, studium rei familiaris, quantum ratio sexûs sui permittit, promovendæ,* Eph. V, 22--25. 33. 1. Petr. III, 1. Prov. XXXI, 10. &c.

LXVII. *Solus Deus conjugio finem imponit, sive quos conjunxit, solvit, & tum quidem, quando unum conjugatorum è vita evocat, alter à vinculo liber est, atque ad secundas nuptias transeundi jus habet,* Rom. VII. 3. *Præterea statuit solutionem vinculi conjugalis in casu adulterii,* Matth. cap. XIX. vers. 9. *Quicumque dimiserit uxorem suam ^{ἐὰν ὁ ἀνὴρ} ^{πορεύεται} nisi ob fornicationem, mœchatur.* Ergò non mœchatur, si dimiserit ob fornicationem. Quod porrò inde patet, quoniam pars nocens jam solvit, ceu quæ, quum esse deberet una caro cum altera parte, facta est una cum scorto 1. Cor. VI, 13. Præterea ex lege adulter aut adultera ad mortem tenetur; Mors verò conjugium dissolvit. Videtur tamen Lex Mosaica Deut. XXIV, 1. coll. cum. Matth. XIX, 7. 8. præter scortationem alias turpes actiones divortii causas tolerasse, quæ verò à Christo rescindebantur atque ad λόγον πορνείας restringebantur.

An

An huic Paulus tanquam alteram causam malitiosam desertionem addiderit, 1. Cor. VII, 15. non satis liquet. De secundis nuptiis nihil habet. Quare Christiano Magistratui multa prudentia & pietate opus, ne disjungat, quos Creator & Redemptor conjunctos vult, Matth. XIX, v. 3--10.

LXVIII. *Scquitur Præceptum octavum.* לא תגנב *non furaberis.* גנב de illo dicitur, qui invito domino rem alienam clam surripuit, Gen. XXXI, 32. Job. XXI, 18. Nominat adeoque rursus speciem injustitiæ & intelligit quasvis alias. Nam quæ ratio illius, eadem harum. Unde in speciali deductione Decalogi Moses multas alias exprimit & eas extra Republicam Judaicam proscribit.

LXIX. *Ad Præceptum hoc rectius intelligendum observamus vetari omnes injustas contractions* (1.) *Ratione bonorum.* (2.) *Ratione modi.* (3.) *Ratione personarum.* Unde Legislator generaliter locutus est: *Tu (quisquis) non furaberis* quidquid sit, quocunque modo.

LXX. (1.) *Ratione bonorum.* *Omne quod alterius est, illi in pace relinquendum; Quod alterius est, illud vel persona vel res usui pio consecrata aut communis. Communis vel Magistratus vel hominis privati, divitis aut pauperis. Pro circumstantiis furtum gravius vel minus grave.* Gravius illud, quod committitur circa

circa personam quam circa rem. Gravius dein, quo aufertur bonum Deo consecratum quàm quod hominis. Gravius insuper, quod Magistratus, quàm hominis privati res furripit. Gravius tandem, quod pauperi rapitur quàm diviti. Gravius ultimò, si illud quod quotidiani usus, majoris fructus, ex natura sua à rapacibus manibus secludi nequit quodque per multum tempus in manu injusti domini extitit atque ab eo in usum suum conversum est, furto ablatum, quàm quod rarioris usus, minoris fructus, facile asserendum & quod recens sumtum.

LXXI. *Pro diversitate furti autem variat pœna.* Plagium, Sacrilegium punitur morte Exod. XXI, 16. Jos. VII, 25. Furta alia non item, Exod. XXII. Neque enim inter pecuniam aut simile bonum & inter vitam hominis proportio est.

LXXII. (2.) *Ratione modi. Injustè contractatur bonum proximi vel vi vel dolo: Vel palàm vel clàm.*

LXXIII. *Vi* rapiunt aliena spoliatores, latrones, etiam divites, contra quos pauperes causam suam perficere nequeunt.

LXXIV. *Dolus* variè committitur. Veluti quando vitiosum bono permutatur, aut pretium supra quàm æquum est augetur, imminuitur, vel duplex mensura, major ad accipiendum, minor ad dandum in negotiatione adhibetur, aut quando una contrahentium alteri sinceritatem

Speantib
cem iactanti
his testimoni
podos, qui pr
ibus conting
LXXV. Pal
bus bonum,
egat. Clàm
na alienum po
ut jure præscr
centa sua pro
LXXVI. (3.
quicunque st
libet.
LXXVII. D
ta sunt, solici
pessis bonis u
redere opes n
quoque, ne
res nonnuntien
gram octavum
LXXVIII. I
mitas finire
Deo illis dedit
pro publica ali
quibus pauperi
di laborare &
malidus, ege
primmo comm
propicere tene

ratem jactanti credit, vel si judex muneribus, fictis testimoniis &c. corrumpitur. Mitto mille modos, qui pro diversis rationibus in contractibus contingere possunt continguntque.

LXXV. *Palàm* injustus est, qui aliis videntibus bonum, quod proximi, rapit, nec ipse negat. *Clàm* verò, qui astu vel sub specie aliqua alienum possidet. Qui ex sententia Judicis aut jure præscriptionis bonum, quod in conscientia sua proximi esse novit, tenet.

LXXVI. (3.) *Ratione personarum. Omnes cujuscunque status suum cuique relinquere debent.*

LXXVII. *Divites* & qui in dignitate constituti sunt, sollicitè curare debent, ne egestate pressos bonis ulla ratione fraudent aut cogant vendere opes magno cum detrimento. *Judices* quoque, ne injustâ sententiâ secundum partes pronuntient. Nam & hac ratione præceptum octavum violatur.

LXXVIII. *Etiam pauperes* divitum opes intactas sinere debent. Nam iis propriæ sunt. Deus illis dedit, Prov. XXII, 2. 1. Sam. II, 7. Pax publica aliàs turbaretur. In Scriptura sacra nullibi pauperi jus conceditur furandi. Ejus est laborare & labore victum quærere. Qui invalidus, egestatem suam precibus Deo & proximo commendet. Magistratus verò illi prospicere tenetur, ut habeat, unde vivat. In

322 Cap. XV. De Legibus Fidem & Mores
casu necessitatis avarum nolentem ad indigum
bonis suis juvandum cogere valet.

LXXIX. Præceptum hoc præsupponit do-
minium seu proprietatem bonorum, quæ hæc
ita ad unum aliquem pertinent, ut eodem mo-
do ad alium non pertineant. Neque enim
aliàs furto locus daretur.

LXXX. Dominium, quod homini est, vim
omnem à voluntate supremi Domini habet.
Propriè enim cuncta creata solius Dei sunt.
Unde qui rei creatæ verus proprietarius esse
vult, esse debet ex voluntate Creatoris & Con-
servatoris.

LXXXI. Hic, quando terram creabat, eam
Adamo & Evæ omnibusque eorum posteris
subjecit, unde homines domini terræ bono-
rumque terrestrium instituti sunt.

LXXXII. Si genus humanum in primige-
nia rectitudine perseverasset, haud dubitan-
dum, tale unà in terram ejusque bona domi-
nium habitum fuisse, ut omnes incolæ con-
tenti absque querela vixissent. Qui quoque
Creatoris scopus, ut terra omnibus hominibus
pariter inferviret. Naturâ non est discrimen
inter hominem & hominem, ut ad hunc magis
pertineat terræ usus quàm ad illum.

LXXXIII. Sed ex peccato in mundum in-
troducito tanquam malè fœcundâ radice pul-
lulabant varii venenati fructus, qui communi
dominio adversabantur. Unde necessitas im-
posita

Speculantib
ita, domini
illis alioquin
Nec terra
am solent ne
que proprii ej
quis alius e
LXXXIV. I
viter status r
Clarissime id c
Deo ordinata.
terram propria
us, familias d
eges vendition
hoc, quæ cu
niam. Etiam
ad ad renun
Laudatur quide
hactum, Ac
tatum inculc
ces, qui pos
suetudina sua ret
fuerum frequ
hortatio. Le
berare debent
tas, quæ null
que bona resp
que mundi mar
mutatio do
LXXXV. A
et hominis pro

posita, dominium magis proprium tenendi.
 Nullus alioquin contentionibus finis Gen. XIII,
 8. Nec terra bene culta fuisset: Communia
 enim solent negligi, tum maximè, si fructus
 non proprii ejus, qui eam coluit, vel etiam si
 quisquis alius eâ pro lubitu uti valet.

LXXXIV. *Proprietatem, quam præsens
 noster status requirit, Lex Divina probat.*
 Clarissimè id constat ex Republica Judaica à
 Deo ordinata. Non solum populus Judaicus
 terram propriam possidebat, sed & illa juxta tri-
 bus, familias distribuebatur. Habebat dein
 leges venditionis, oppignorationis, servitii,
 furti &c. quæ cunctæ communionem bonorum
 tollunt. Etiam Ecclesia N. Testamenti nulla
 lege ad renuntiandum proprietati tenetur.
 Laudatur quidem fervidioris primitivæ Eccle-
 siæ factum, Act. II, 44. 45. sed non lege ad imi-
 tandum inculcatur, Act. V, 4. Imò videtur,
 cætus, qui postea colligebantur, certis ex cau-
 sis bona sua retinuisse. Unde in Epistolis Apo-
 stolorum frequens ad Eleemosynas erogandas
 exhortatio. Leges plures, quas heri, servi ob-
 servare debent, apud Paulum & Petrum pro-
 stant, quæ nullius usus, si Christianismus pro-
 pria bona respueret. Tandem divitibus hu-
 jus mundi mandatur liberalis opum usus, non
 renuntiatio domini, 1. Tim. VI, 17. 18.

LXXXV. *Hoc præmissò sequitur, illum ve-
 ri nominis proprietarium esse, qui bonum sub*
 X 2 *justo*

justo titulo possidet. Talis titulus obtinetur
 (a) proprio labore. (b) Hæreditate ex dispositione ejus, cujus res erat Gal. III, 15. (c) Donatione inter vivos. (d) Justâ occupatione. Res, quæ nullius, sunt primi occupantis. (e) Legitimo contractu, cujus vi unus contrahentium alteri bonum suum communicat eâ lege, ut tantundem ab altero accipiat. Juxta tritum: *Do ut des: Do ut facias: Facio ut des: Facio ut facias.*

LXXXVI. *Ergo mercatura, quæ justis æquisque Legibus circumscripta est, verum dominium constituit.* Scriptura eam nullibi absolutè vetat, sed tantum fraudem, aliaque vitia, quæ huic vitæ generi adhærent, Lev. XIX, 35. 1. Theff. IV, 6. Amos VIII, 5. 6. Insuper integris regionibus, quarum solum ita comparatum, ut incolas suos ritè sustentare nequeat, perutilis & tantum non necessaria negotiatio est.

LXXXVII. *Minimè tamen probatur ea, quæ tota lucro inhiat, proprium nonnisi querit commodum atque materiam præbet luxuriosæ & superbæ vitæ, quâ totæ familiæ, urbes, regiones pereunt.* Ne dicam, fallacias quasvis à negotiatione abesse debere. Mercator bonus oportet simul sit Christianus. Ubi verò negotiatio ejus à regulis Christianismi recedit, malè illa audit.

LXXXVIII. *Etiam usura bene moderata præcepto octavo vel dilectioni erga proximum*

non

Spectant
 in adversat
 ando is, cui
 valet, m
 a cadu partem
 Dem usura aqu
 ere valet, req
 a paupere, q
 mde causâ ac
 atque postren
 III, 25. Lev.
 LXXXIX. I
 pende bis ad
 monum falsum
 modis discretis ve
 mon falsum à
 proximum, qu
 XC. Testimo
 plicie coram
 psonæ cum a
 tum, ex quo
 quod eo in le
 tima ratio ha
 tamamun refe
 XCI. Perbi
 pcurario mod
 effectum ef
 bel & quando
 falsum est. (3.)
 que tamen m

non adverſatur. Quod ita intelligendum, quando is, cui pecunia mutuò datur, ipſe opibus valet, mutuò ad lucrandum utitur. Quo in caſu partem lucri proprietarius rectè accipit. Dein uſura æqua, quam alter abſque damno ſolvere valet, requiritur, Uſura gravis à nemine; A paupere, qui exiguam ſummam vitæ tolerandæ cauſâ accepit, nulla prorſus exigenda eſt. Atque poſtremo modo Lex Moſaica, Exod. XXII, 25. Lev. XXV, 36. 37. intelligenda eſt.

LXXXIX. *Præcepti noni verba ſunt. Non reſpondebis adverſus proximum tuum testimonium falſum*, Exod. XX, 13. Vitium ergo, quod diſertis verbis vetatur, eſt omne testimonium falſum à quocunque latum adverſus רע proximum, quicumque ille fuerit.

XC. *Testimonium falſum perhibetur vel publicè coram Magiſtratu, vel privatim in ſermone cum alio inſtituto.* Illud longè peſſimum, ex quo graviffimum damnum oritur, & quod eo in loco prolatum, in quo veritatis ſumma ratio habenda. Omne enim iudicium humanum refert divinum.

XCI. *Perhibetur autem testimonium falſum vario modo.* (1.) Non ſolùm ſi totum ſtudiot effictum eſt ad nocendum proximo. (2.) Sed & quando ex parte verum, ex alia parte falſum eſt. (3.) Vel etiam ſi tacentur nonnulla, quæ tamen momentum quæſtioni adferunt.

(4.) Aut quando verba proferuntur sensu à mente dicentis alieno.

XCII. *Vitium hoc committere solent primò partes litigantes*, quæ, ut una alteram oneret, falsa comminiscuntur, quarum tamen esset rem nudè recensere, malè facta confiteri, ut Judex verum æquumque judicium ferre queat. *Dein delatores*, qui vel ex lucro vel ex invidia factum apud Magistratum deferunt, quum tamen neminem publicè deferre liceat, nisi ex conscientia coram Deo atque publici commodi ergò. *Insuper testes* subornati, qui testantur de eo, quod non norunt aut de quo aliter in mente persuasi sunt. *Præterea advocati*, qui omnibus causis, etiam evidenter malis, lucri, honoris gratiâ patrocinantur, fraudes, procraftinationes, non fundatas exceptiones excogitant, quorum hominum fors longè miserrima est & qui pestis non dicam Ecclesiæ, sed Reipublicæ. At advocatus, qui munere suo coram omniscio Deo defungitur, præclarum munus gerit, à quo Salvator & Spiritus S. denominantur. *Tandem Judices*, qui causâ nondum examinatâ vel muneribus aut *πρεσβυποληνία* corrupti adversus infontem sententiam ferunt.

XCIII. *Peccant & illi adversus hoc præceptum, qui, quamvis non coram judicio, attamen in discursibus suis famam proximi ledunt aut in aliorum, maximè potentiorum,*
aures

aures ficta infuſurrant, quique *ἰδοῦντες αἱ* dicuntur Rom. I, 30.

XCIV. *Nec immunes ſunt ab hoc vitio illi, qui de proximo temerè judicant* ex fama tantum vel ſuſpicione, affectu, rationibus non probantibus judicium ſed apparentibus nonniſi.

XCV. *Horum omnium* (licèt non pariter) *actiones perquam turpes ſunt*. Nam (1.) tollunt charitatis, quam proximo debent, præceptum & faciunt aliis, quod ſibi fieri nolunt. (2.) Lædunt proximum variè, non ſolùm famam, quæ tamen primo poſt vitam loco habetur, ſed & bona, quietem, aliquando vitam ipſam. (3.) Serunt diſcordiam, lites, verbera, ſeditiones, & totalia peccata. (4.) Perſonam Dei magno cum damno ſœdè ſumunt Jac. IV, 11. 12. Matth. VII, 1. (5.) Veritati, dictamini conſcientiæ repugnant. (6.) Ortum plurimùm habent ex ſaſtu, invidia animi.

XCVI. *Non tamen temerè judicant illi, aut obtrectant, qui de inſigni peccatore, malo proximo vera narrant, vel verè ſentiunt*. Neque enim tenebras lucem vocare licet. Quamvis multâ prudentiâ & charitate opus ſit ad ſcelus detegendum. Affectibus nullus locus dandus eſt. Impellere debet nonniſi fervor pro gloria divina, ſalus publica aut proximi, ſpes promovendæ pietatis, impediendæ impietatis, hypocriſeos.

XCVII. *Testimonium falsum*, de quo hactenus, *præcipua species mendacii*, quod generaliori notione venire solet. *Aliæ species sunt*, veluti qui mentitur ad oblectandum alios temporis transigendi gratiâ & vocatur *mendacium jocosum*, aut qui mentitur ut utilis sit proximo & dicitur *officiosum*.

XCVIII. *Magnum quidem discrimen inter memoratas species esse facile largimur*, testimonium falsum sive mendacium perniciosum gravissimum, jocosum non ita grave, officiosum levius. *Attamen nullum ex iis à peccato eximere licet.* (1.) Quod propriè naturam mendacii (omne verò mendacium malè audit in Scriptura) facit, omnibus tribus speciebus inest, scil. repugnantia sermonis aut alijs signis cum corde, à qua varius finis vel lædendi vel oblectandi vel juvandi (qui gravitatem mendacii addere solet vel non) distinguendus venit. (2.) Non licet malum facere, ut ex eo bonum oriatur, Rom. III, 8. (3.) Est quædam diffidentia erga Deum, ac si is alia ratione quàm per mendacium auxilium ferre non posset, *Dicere itaque quædam mendacia esse iusta, est dicere, aliqua esse iusta peccata.*

XCIX. Vi oppositionis præcipitur *veracitas*, *studium loquendi sive alio signo externo indicandi, quæ cum re cordisque cogitatis conveniunt.* Dilerta præcepta exstant, ex quibus

¶ Eph.

Eph. IV, 25. λαλεῖτε ἀλήθειαν, loquimini veritatem, unus cum alio. cf. Zach. VIII, 16.

C. Studendum quidem veracitati in omni sermone, tum maxime, quando salus proximi & gloria Dei requirit. Grave peccatum committis, qui veritatem in corde solum tenet, eam verò ore negat, Matth. X, 33. Hoc in casu παρρησία hominem plurimum decet.

CI. Non tamen veritas, præprimis quæ dicentem aut proximum in periculum conjicit, absque necessitate propalanda est. Qui cohibet verba sua, pollet notitiâ: Qui obturat labia sua, is intelligens, Prov. XVII, 27. 28. Si locutio argentum, silentium aurum, in Proverbio rectè aiunt Hebræi. Respectu ad personas, tempus, locum, rem, habito, prudens tutius taceat & ne quidem rogatus, si rogans jus nostra cognoscendi non habet, ad quæstionem respondet.

CII. Ultimum præceptum tale est: לא תחמד Non concupisces domum proximi tui, non concupisces uxorem proximi tui, vel servum ejus, vel ancillam ejus, vel bovem ejus, vel asinum ejus, sive omne, quod proximi tui est, Exod. XX, 16. cf. Deut. V, 21. ubi id ipsum sensu, quamvis non verbis & ordine, occurrit.

CIII. Concupiscentia vel in genere, vel in specie consideratur: Illò modo, tanquam naturalis facultas, quæ in mente humana, quâ hoc

330 Cap. XV. De Legibus Fidem & Mores
vel illud appetere possumus. *Hoc modò* rur-
sum bifariam consideratur, vel ut appetitus
tendens ad recta, bona, legi conformia, aut
ad prava, carni grata, legi adversantia. Quan-
do igitur vetatur concupiscentia, palàm est, non
vetari facultatem appetendi, utpote quæ na-
turalis & magnum hominis bonum est, non
etiam appetitum rectum, sed pravum, unde
etiam Legislator non in genere ait: *Non con-
cupisces*, sed speciatim *non concupisces do-
mum proximi tui* &c. Etiam Paulus epitheta,
veluti *concupiscentia carnis, mundana* &c. ad-
dere solet.

CIV. *Concupiscentia mala varios gradus
habet*, vel sponte oritur in homine corrupto,
vel studio excitatur, vel insuper cum oblecta-
mento fovetur, vel tandem ope mediorum
consummatur & exerit se per externam actio-
nem, violentam, uti latro, vel clandestinam,
quæ aliquando sub prætectu iuris later. Non
quidem eadem horum graduum ratio est, at-
tamen etiam primus peccaminosus, ceu in quo
avopula & qui naturâ suâ Deo adversatur. Vide
quæ jam diximus Cap. X. §. XLVIII.

CV. *Objecta, in quæ concupiscentia fertur,
innumera sunt.* Omne, quod proximi, imò
etiam quod suum est & non ordinatè, contra le-
gem, appetitur, prohibetur. Expressit *homoditus*
domum, uxorem, servum, ancillam, bovem,
asinum,

Spectanti
dum, agru
pubus alie sul
CVI. Utin
indistinctum
tarum refec
non solum ad
tarum, contu
nam tale quia
don Christus
Math. V, 22.
CVII. Con
in sui ipsius
Is dicitur
voluntati, cupi
ticipat. Offici
tum, utpot
servatoris sui el
quæque relin
breque verò is,
contemtus vivit
corporis, vel f
fectum: Agne
num bene
pelle, quidqu
capa Dei mar
et. Hs utitur
tames molesti
nam minus quã
tione quæst
gentia, I. Ti

afinum, agrum, tanquam præcipuas ſpecies, quibus aliæ ſubordinari poſſunt.

CVI. *Ultimum hoc præceptum generale, ſanctiſſimum, primam radicem omnium peccatorum reſecat atque clariſſimè docet, Deum non ſolum actuale homicidium, adulterium, furtum, contumeliam, ſed etiam concupiſcentiam tale quid patrandi pro peccato habere, ſicuti Chriſtus præceptum VI. & VII. exponit, Matth. V, 22. 28.*

CVII. *Concupiſcentiæ opponitur abnegatio ſui ipſius & animus ſorte ſua contentus, (1.) Is dicitur ſeipſum abnegare, qui propriæ voluntati, cupiditati renuntiat ſequæ Deo totum ſubjicit. Officium, quod Deo debemus, juſtiſſimum, utpote homo totus Creatoris & Conſervatoris ſui eſt. Res aliæ quævis ejusdem ſunt, ipſi itaque relinquendæ, ut de iis diſponat. (2.) ΑΥΤΑΡΚΗΣ verò is, qui ſorte ſua, qualiſcunque illa, contentus vivit. Si deſunt bona vel animi vel corporis, vel fortunæ, non murmurat ob defectum: Agnoſcit Deum eſſe diſtributorem omnium beneficiorum, illum de ſuis facere poſſe, quidquid ipſi lubet: Fatetur, ſe plura benignâ Dei manu accepiſſe, quàm promeritus eſt: His utitur cum gratiarum actione, atque omnes moleſtias ſpe æternæ vitæ, ſibi pauperi non minùs quàm diviti deſtinatæ, perfert. Quâ ratione quæſtus magnus pietas eſt cum acquieſcentia, 1. Tim. VI, 6.*

CVIII.

CVIII. *Decalogo ejusque præceptis* αὐτῶν *expositis facile liquet, summam eorum contineri amore Dei & proximi.* Nullum ex illis violatur vel transgressio incurrit in amorem Dei vel in amorem Dei & proximi simul. Inter Judæos frequens videtur quæstio de summa sive כללים *præceptis generalibus*, ad quæ reliqua referri possunt, vide tr. *מכות* ex *Gem. c. III.* Quare etiam Scribæ cum Salvatore de hac ἐρώτησεν egerunt, quam verò solvit, dicens: *Diliges Dominum Deum tuum &c. & proximum tuum sicut teipsum.* Ab his duobus præceptis tota Lex & Prophetæ pendent. Matth. cap. XXII, 37. 39. 40. Marc. XII, 30. 31. Placuit quoque hostibus hæc cœlestis Doctoris responsio Marc. XII, 32. Matth. XXII, 46. Et meritò: Nam alia cuncta præcepta his duobus comprehenduntur. Unde Deus hanc suam voluntatem omnibus & singulis, omni tempore, omni ratione, tenendam commisit, Deut. VI, 6. 7. Quod etiam ex praxi constat, quippe hodiernum singulis diebus verba illa Judæi recitant atque etiam Phylacteriis & Mezuzoth inscribunt.

CIX. *Amor Dei est affectus hominis, quo illum tanquam summum bonum prosequitur, æstimat, præcepta ejus observat, atque ei placere & ab eo amari studet.* Oritur autem hic affectus ex mente illuminata, quæ infinitas Dei perfectiones, speciatim in-

gen-

gentia beneficia naturæ, gratiæ, hujus & alterius vitæ, in quibus omnis nostra felicitas consistit, ritè pensitat. Nequeunt enim pensitari à nobis, quin amorem excitent.

CX. *Nec amorem quemlibet sed summum Deo debemus.* Possunt imò debent Creaturæ quoque diligere, sed non supra Deum, neque eo amore, quo Deus, verum longè infra Deum, & eo quidem modo, quo ipsum Numen vult & qui nos ad divinum amorem ducit. Unde Deut. VI, 5. *Diliges Jehovam Deum ex toto לבבך corde tuo*, quo homo intelligit, judicat v. 1. Reg. III, 9. 11. *ex tota נפשך anima tua*, quâ quis vult, Deut. XII, 20. 21. *& omnibus viribus tuis*, corporis, opum.

CXI. *Num verò amor Dei rectè comparatus sit, ex signis ille cognoscendus. Signa autem sunt* I. Si Deus diligitur propter se, hoc est, quia perfectissimum Numen & amorem sui à Creaturis poscit. *Non quidem sine præmio diligitur Deus, etsi absque præmiâ intuitu diligendus*, ne mercenarius amor sit, & evanescat tempore adverso. II. Dein si amator se Deo totum subicit, gemitibus, precibus ardentibus ad eum anhelat, eum appetit, uti Sponsa in Cantico & David in Psalmis, præcepta ejus & quidem cum gaudio observat, Joh. XIV, 15. III. Præterea si contristatur, quando nomen Dei aliqua ratione læditur, Ps. CXIX, 136. IV. Hinc insuper fugit, detestatur mundana,

con-

confortia illorum, qui voluptates sectantur, 1. Joh. II, 15. V. Tandem si proximum verè diligit. 1. Joh. IV, 20. 21.

CXII. *Amor proximi est sincerus cordis affectus, quo illi bene cupio, atque salutem ejus promoveo.* Amor, qui in verbis, gestibus, imò ipso opere tantum consistit, nondum genuinus. Profluere debet ex animo. 1. Tim. I, 5. Anima enim amat, non corpus vel membrum ejus aut opes. Talis verò amor opprimit inordinatam φιλαυτίαν, invidiam, duritiem.

CXIII. *Non tamen vera charitas intra penetralia cordis subsistit. Effundit se largâ mensurâ per actiones externas, prout circumstantie poscunt & opes concedunt.* Verbis humanum, affabilem, sine fuce tamen, gestibus facilem, opere ipso officiosum se præbet.

CXIV. *Prout igitur novit officia sua proximo utilia esse, ea præstat.* Pauperi cibo, potu, amictu, domicilio prospicit. Infirmum invisit, variè juvat. Qui Deum non cognoscit aut qui inordinatè vivit, hunc ex amore in notitia Dei instituit, amanter corripit, & quantum pote, convertit, 1. Thess. V, 14. Jac. V, 19. 20. Gal. VI. 1.

CXV. *Quando verò charitas proximi rectè se habet, similis oportet sit amori, quo quis seipsum aut Christus fideles vel Deus creaturas suas complectitur,* Matth. XXII, 39. Eph. V, 2. Matth. V, 44. 45. Atque hæc norma postu-

omiat, ut am
e) Constan
negrecans aut
Univerlan
quoque,
CXVI. Neg
obtus, tant
no homo sine e
amentum cha
s proximo h
rimos quos
Hæc verò
ecatum hoste
charitas nostr
At hujus
no. V,
m probatur
Et hoc
tamento dat
proximi, q
liberali man
XVIII,
Luc. 29, 36. 3
quo hostem, qu
retribuit Exo
IV, 21. Si
pote, & si sitit
tamento for
amicitia, qua
inter Ju

postulat, ut amor sit (a) sincerus. (b) Fervidus. (c) Constans. (d) Non solum nihil mali imprecans aut inferens sed bonum adferens. (e) Universalis erga omnes & singulos, inimicos quoque.

CXVI. *Neque enim proximus, quem amare debemus, tantum amicus sed & inimicus, omnis homo sine exceptione est.* Non enim fundamentum charitatis est amicitia, utilitas, quam ex proximo haurimus, qualis etiam cadit in pessimos quosvis Matth. V, 46. sed voluntas Dei. Hæc verò vult, ut omnes sine discrimine, speciatim hostes, verè diligamus, Matth. V, 44. Charitas nostra Patris & Christi similis esse debet. Athujus & illius in malos peccatores fertur, Rom. V, 8. 9. 10. Dilectione hostis demum probatur puritas affectûs, abnegatio φιλαυτίας; *Et hoc quidem mandatum jam sub V. Testamento datû.* Lex quippe præcipit amorem *πρὸς proximi*, qui omnis homo, unà nobiscum ex liberali manu Dei vivens, Lev. XIX, 18. cf. Exod. XVIII, 16. XX, 13. cf. quoque *ἐξήγησιν*, Luc. X, 29. 36. 37. Eadem Lex officia charitatis erga hostem, qui *frater* dicitur Deut. XXII, 1. 5. præscribit Exod. XXIII, 4. 5. Salomo Prov. XXV, 21. *Sì esurierit osor tuus, ciba illum pane, & si sitit, pota illum.* Attamen sub N. Testamento fortius inculcatum Matth. V, 44. Inimicitia, quæ olim propter Legem Ceremonialem inter Judæos & Gentes posita erat, nunc abro-

336 Cap. XV. De Legibus Fidem & Mores
abrogata & omnes unus populus. Christus
dein illustre exemplum talis amoris nobis imi-
tandum præbuit. Religionis denique Chri-
stianæ Character singulari modo charitas, omne
odium expellens, est Joh. XIII, 35.

CXVII. *Licet omnes sine exceptione aman-
di sint, attamen non omnes eodem modo.* Un-
de Petrus 2. Epist. I, 7. distinguit inter φιλαδέλ-
φον & ἀγάπην sive *communem Charitatem*, &
Paulus Gal. VI, 10. *Faciamus bonum erga om-
nes, maxime erga domesticos fidei.* Merito
magis amamus eos, in quibus major amoris
ratio, in quibus major fides, pietas, beneficia.
Hos amamus amore amicitiae & conjunctionis,
non item peccatores, osores, quibus quidem
bene volumus, cupimus ut convertantur, pec-
cata condonentur, sed cum iis, quamdiu in
peccaminoso statu sunt, familiariter non vivi-
mus. Casus tamen aliquando contingere pos-
sunt, ut ille, in quo minor charitatis ratio, præ-
feratur illi, in quo major, veluti si hic minori,
ille verò extremâ penuriâ laborat, tum poste-
riori potius beneficio succurrendum quàm
priori.

CXVIII. Priusquàm proluxæ *Decalogi* tra-
ctationi finem imponimus, probandum adhuc
est, illum æquè *sub N. Testamento Ecclesiam*
*Christianam obligare, ac olim obligabat Ju-
daicam.* Nam (1.) præcepta ejus, si circum-
stantiam temporis in præcepto IV. exceperis,
in na-

Spectan
natura Dei
hinc ita comp
revel facere
ductione ex
emel Ecclesia
bligat, done
Christus
eodem verbi
mentibus præ
sac; Diliges
ad amo
rogamurque
Christianos n
beijustificab
comper eum
nam facit, ut e
tingeret pec
erentque ad C
nobis adimpl
positam cum
C
LEGI
LIBU
NC
L Egun an
rum di